

АЛЬТЕРНАТИВНЕ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Вікторія Олександрівна ЛАГУТА,

*викладач кафедри цивільно-правових дисциплін та правового забезпечення підприємницької діяльності
ТОВ «Харківський університет»*

Упродовж років розгляд справ у судах Європи розвивався в бік повнішого врахування інтересів осіб, які звертаються за судовим захистом. Працівники судової системи спрямовували свою увагу на шляхи досягнення відповідності сподіванням громадськості щодо того, що всі, хто звертається до правосуддя, повинні мати не тільки сприятливіший доступ до судів, а й переваги від підвищеної ефективності застосовуваних процедур і надійніші гарантії того, що рішення суду виконуватимуться.

Ключовим інструментом цієї еволюції стала Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі ЄКПЛ) та практика Європейського суду з прав людини (далі Суд), у якій тлумачаться та застосовуються положення Конвенції. Стаття 6 ЄКПЛ, зокрема, викликала появу зводу процесуального права, спільного для різних європейських держав, та загальних принципів, які, доповнюючи багатство та розмаїття національних систем, призначені забезпечувати право доступу до суду, право отримувати рішення упродовж розумного строку наприкінці справедливого та рівноправного процесу, а також право на виконання будь-якого прийнятого судового рішення.

Протягом багатьох років Рада Європи постійно демонструвала стурбованість щодо покращення доступу людей до правосуддя, як відображено в її різних резолюціях та рекомендаціях з питань надання правової допомоги, спрощення процедур, зменшення вартості судового провадження, використання нових технологій, зменшення завантаженості суддів та альтернативних засобів врегулювання спорів (далі – АВС) [1].

Слід зауважити, що впровадження АВС в національні правові системи є актуальним питанням для всіх країн світу, котрі більшою або меншою мірою протягом різних по тривалості періодів часу проводять перетворення систем цивільного судочинства. У цьому зв'язку очевидно, що сьогодні як у розвинених, так і у країнах, що розвиваються сформовано і накопичено значний досвід реформування даної галузі, який може лягти в основу аналізу, здійснюваних перетворень в Україні та врахуванні чужих помилок, та досягнень у цій сфері.

Першочергово зазначимо, що під АВС розуміють широке коло механізмів вирішення спорів, які є альтернативою розгляду справ у судах. Це поняття використовують для визначення будь-яких механізмів вирішення спорів, не пов'язаних з розглядом справ у судах, починаючи від переговорів по досягненню мирової угоди (facilitated settlement negotiations) і, закінчуючи третейським розглядом чи арбітражем. На нашу думку подібну практику впрова-

дження будь-яких альтернатив судовому розгляду слід визнати досить вдаю, але при цьому звернути увагу на таке.

Прихильники АВС найчастіше наводять вдалий позитивний досвід використання АВС в США, зауважуючи, що понад 90% спорів вирішуються шляхом медіації та інших альтернативних способів вирішення конфліктів. Понад 2000 юридичних фірм взяли на себе зобов'язання пропонувати сторонам медіацію. Компанії часто включають у контракти та трудові договори пункт про медіацію, тобто обов'язкову процедуру перед направленням справи до суду. Завдяки цьому суди звільняються від значного обсягу справ, які нерідко вирішуються роками [2, с. 18]. Однак, не слід забувати, що подібна практика в США стала популярною саме через відсутність належного доступу до правосуддя серед багатьох верств населення. Витрати на правничу допомогу та сплату судового збору стали непомірно тяжким тягарем для громадян. Окрім того, надмірна тривалість та недотримання принципу рівності в судовому процесі і призвели до пошуку альтернатив для захисту порушених прав. Так, наприклад, у 1947 р. в США була створена Федеральна служба посередництва (медіації) та примирення. Ця служба повинна була виконувати функції нейтрального посередника у конфліктах, які виникали між роботодавцями та найманими працівниками. Крім того, в 1960 рр. у США виникли такі посередницькі організації як «Community Mediation» і «Neighborhood Justice Centers». Мова йде про недержавні організації, метою створення яких було вирішення конфліктних ситуацій в сім'ях, а також між сусідами та між малозабезпеченими громадянами. Ці організації пропонували особам, які з тих чи інших причин не могли звернутися до суду посередницький простір для вирішення спорів [3]. Натомість у європейських державах, примирні, досудові процедури використовувалися навпаки для обмеження доступу до правосуддя. Справді, за словами відомого французького процесуаліста С. Гіншара, зростання кількості цивільно-правових судових спорів та нездатність судів упоратися з напливом великої кількості позовів привела французького законодавця до необхідності створення спрощених проваджень їх вирішення з метою скорочення кількості судових позовів за допомогою вирішення спорів альтернативними способами [3]. Враховуючи викладене, слід зауважити, що розвиток АВС пов'язаний, в першу чергу, з недоліками традиційної судової системи. Тому погоджуємося з висновком, зробленим Нагайцевим В. В., який зазначив, що всі форми АВС направлені на те, щоб досягнути дві цілі: зберегти час і кошти сторін конфлікту, і пом'якшити гострі кути судової системи [4].

Уявляється, що розвиток АВС в нашій країні має відбуватися не на тлі занепадаючої судової системи, а останні події вказують як раз на певну негативну тенденцію, яка існує на сьогодні (недовіра до судової влади, корупція, правовий пуризм, погіршення фінансування працівників апарату суду та ін. чинники) формує негативне ставлення у громадян і зневіру у можливості реального, ефективного та своєчасного захисту порушених прав та свобод. А навпаки, стати дійсно альтернативою не менш ефективному та доступному судовому розгляду, але тому, що мають об'єктивно свої переваги поряд із судовою системою.

Так, є позасудові способи АВС, які дійсно зарекомендували себе досить позитивно. Зокрема, з появою Інтернету з'явилися і т. з. ODR – онлайн вирішення спорів (Online Dispute Resolution). Іноді говорять про IDR (Internet

Dispute Resolution) та EDR (Electronic Dispute Resolution). Система онлайн-вирішення спорів, яка включає в себе різні способи, пов'язані з інформуванням про можливості ADR, з автоматизованим зверненням (заповненням формуляра), електронними консультаціями, можливістю винесення рішення залученим експертом онлайн, можливістю онлайн-обговорення конфліктної ситуації [5, с. 5]. Прикладом системи ODR є механізм вирішення спорів на eBay, що добре відома своїм високим рівнем використання та вражаючими показниками успішності. Схожими за функціоналом є PayPal Dispute Resolution. Відповідна система з вирішення спорів існує і в гіганта електронної комерції – Alibaba Group – AliExpress Case Management [5, с. 6].

У світовій практиці поширеним є звернення до медіації у справах про розірвання шлюбу перед зверненням до суду. Так, наприклад, сімейні спори в Японії, США та деяких країнах Європи не розглядаються судом до того часу, поки сторони не пройдуть сімейну медіацію, яка також дає успішні результати [6, с. 64].

Вважаємо, що для ефективного впровадження та функціонування будь-яких механізмів АВС на теренах нашої країни слід дотримуватися наступних передумов їх застосування, а саме, в першу чергу - наявності у сторін конфлікту бажання зберегти існуючі між ними відносини, вирішивши суперечку таким чином, щоб рішення стало задовільним для всіх сторін, чого не завжди можна досягнути, звернувшись до суду. Ця обставина і має стати ключовою метою для громадян при зверненні до АВС, а не безвихідь та неспроможність держави забезпечити належну якість, ефективність та дієвість захисту прав у судах.

Список використаних джерел:

1. Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів. 2004. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn6_2004.pdf.
2. Апалькова І. С. Медіація в Сполучених Штатах Америки. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів* : матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.). 2021. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>.
3. Макаренко Н.Н. Цели создания процедур досудебного примирения в континентальном и англосаксонском праве. *Право и политика*. 2018. № 9. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=27338
4. Нагайцев Виктор Валентинович Современные технологии альтернативного разрешения социальных конфликтов. *Известия АлтГУ*. 2008. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-tehnologii-alternativnogo-razresheniya-sotsialnyh-konfliktov>
5. Голубева Н. Ю. Онлайн вирішення спорів (ODR): Переваги та недоліки. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів* : матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.). НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2021. – 2021. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>
6. Сулейманова С. Р. Переваги сімейної медіації при вирішенні питання про розірвання шлюбу. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів* : матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.). НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2021. 2021. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>